

I Edukacia e Romane chavenge and-I Evropa

Formaciake module e siklijarnenge vash i istorija,
kultura thaj i romani chib

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

DGIV/EDU/ROM (2003) 10

I Edukacia e Romane chavenge and-I Evropa

Formaciake module e siklijarnenge vash i
istorija, kultura thaj i romani chib
Dijon, France 30 Baredivaj - 5 Julaj 2003

Raporti kerdo katar i Pascale Faure

O kontexti

E Romengi situacia generalno si bilachi, odolestar kaj si chude avrijal, kaj si konflikturna thaj sa akala butija den influencia karing o siklijovipen thaj karing e chavengi shkola. O ikonomikane parimata, problemura save silen e Romen and-i Evropa sasas mothovde ande jekh raporti and-o 24 uno 2003 katar e Lumijaki Banka. O raporti mothovel " i phari situacia vash e Romengo choripen" sar " jekh katar o maj kritikna punktura savo dikhel pes katar o Thema katar i Centralno thaj Orientalno Evropa thaj vi o fakti kaj von keren preparacia/buti kaj te shaj akala thema te fulen and-i Evroputni Unija". Aver raportura katar aver institucie vi von sikaven gasave resultatija. Ande akava kontexti o siklijavipen i shkola si but importante soske voj del posibiliteta te ovel otonomia e Romen thaj voj del posibiliteta te ovel ikonomija and-o publicjno sektori: o love, kaj te pokinel pes kaj te ovel jekh siklijavipen si maj tele kaj te ovel jekh socialno azutipen savo ni lel pes katar o Roma.

Kaj te mothovel pes avere lafençar o avnutnipen/ i vrijama anglal o Roma shaj te dikhel pes katar lenge chavengi shkola, thaj lengi situacia shaj te lachijardol numaj kana lengere chave ka keren shkola.

Evroputne textura

I buti savi kerda pes si sikavdi and-e but textura save si adoptisarde/line katar o internasionalna institucie, textura save pashijaren pes jekh averesa thaj save zorijaren pes khetanes. Duj maj zorale, maj importante textura save sasas adoptisarde/line katar o Ministerija vas i Edukacia, jekh and-o kadro vas i Evroputni Unija thaj o aver and-o kadro vas e Evropako Konsilo : **i Resolucia** adoptisardi katar o Ministerija and-i Evroputni Unija **and-o1989** thaj **i Rekomandacia** adoptisardi katar o Ministerija vas i Edukacia and-o Evropako Konsilo **and-o 2000**. Ande duj textura si kritika kana dikhel pes vas o politike save kerde pes dzi avgives. Sar jekh exemplo and-i Rekomandacia (2000) 4 katar e Evropako Konsilo, o Ministerija mothoven soske « o probemura save silen e Romen and-i edukacia, i shkola akala problemura aven kotar e edukaciake politike save kerde pes domut/bute bershendar save kerde kaj te ovel asimilacia, vash i segregacia e romane chavenge and-i shkola thaj sasas o motivi kaj akale chaven silen soziokulturalno problemi/ handikapi ». O Ministerija len and-i godi thaj mothoven soske «nashti te azutil pes akaja bilachi pozicia ande savijate arakhadon o Romane chave and-o

evroputne thema bi te del pes jekh egaliteta and-o shansura and-i edukacia thaj garancia e romane chavenge » thaj « e **romane chavengi edukacia trobul te ovel jekh prioritetija and-o nasionalna politike** save keren pes kaj te azutin e Romen ».

Mothovda pes soske and-i 11kto bersheski sesia savi kerda pes and-o Berlin katar o 6 dzi ko 10 Uli 2002, **I Parlamentarno Asambelija katar o OSCE** adoptisarda/lila i Rezolucia vash e Romane chavengi edukacia. O texti kerel konfirmacia vash o avera textura save kerde pes maj anglal thaj objektivura thaj rekomandacie, thaj tovel maj but o akzenti vash i diskriminacia savi si karing o terne Roma ande lengo trajjo thaj and- i shkola.

O lafura si but zorale thaj inkijaren but « vash i edukacia maj tele » savi runul e Romen thaj savi « peravel len maj tele », trobul te del pes jekh posibiliteta kaj te shaj te siklijol pes kaj te vazdel pes e Romengi kapaciteta thaj kaj te ovel azutipen ande lengere xakajja/chachipena thaj vi te ovel len posibiliteta te fulen and-i politikani buti“.

EVROPUTNO KADRO PAL O ZAKONI/ XAKAJ

Maj dur kotar o diferencie : karing « jekh dzivdipen khetanes e Romençar »

Ania Marchand (Francia)

Kaj te dzal pes maj dur kotar e kulturake diferencie, thaj kaj te keren pes relacie mashkar o manusha savi si ververe kulturendar si o jekhto vareso so trobul kaj « te shaj te dzivisarel pes khetanes » thaj si jekh barvalipen savorenge. O relacie mashkar o Roma thaj o avera si jekh exemplo thaj i analiza katar akala relacie del posibiliteta te inkalen pes mexanizmura save shaj te bijane interkulturalna/mashkarutne relacie. Aijal o but butija save keren pes katar o internacionalna/avrutne organizacie kon kamen te azutin e Romen, dikhen te sikaven i diferencia and-e lengi kultura and-i Evropa thaj akalesa te azutisaren i pozicia e Romengi thaj o respekti karing lengi kulturalno identiteta. Jekh xarni prezentacia karing o pedagogka instrumentija katar i shkola vas o normalno trajjo «E maripnasko drom vaj sar te na ovel akava drom » si sar jekh praktika kaj te sikavel pes i interkulturalno edukacia, akalesa te sikaven pes varesave examplura katar o lache praktike. I etnikani, kulturalno thaj lingvistikani diferencia savi vakerele pes and-o internacionalno niveli sar kulturalno ververipen/diferencia andre arakadol vi o identitei. Avgives voj dikhel pes and-i mondializacia/sundal thaj and-e dzivdipnaski standartizacia,

shaj kajekh drom te ovel jekh e manushenge katar jekh grupa thaj te dikhel pes sar kanchi savo naj aver sar leste kotar o avera grupe. Akava si jekh chachipen vas i Romani identiteta : vi te arakhadon and-o savore thema and-o evroputno kontinenti, o Roma inkijaren pes, kana dikhel pes lengi origina katar i Indija, lengi historikani experienca thaj o vakijaripen and-i romani chib. O pushiba vas o minoritetija and-i Iztochno Evropa thaj o vakijaripen pal i romani identiteta vakijarel pes kaj te mangel pes o statuti vas o nasionalno minoriteti. O simbolija sar o ximi thaj o flago sikaven lengo nasionalno inkijaripen savo si but importante kaj te ovel len akava statuto. Pal o dokumentija katar e Evropako Konsilo thaj so maj but i Konvencia kadr pal i protekcia vash o minoritetija 1995, akava statuti si o maj lacho katar savore statutija vash o minoritetija. O pushibe kaj te shaj te lel pes akava statuti achel but delikatno, thaj o Thema daran te na ovel partikularna butija thaj separacia/ulavdipen

Naj but diskusia thaj vakijaripen pal i protekcia ko minoritarna chibija thaj kulture, ande akaja diskusia kana ni fulel o vakijaripen pes pal o statuti kaj te ovel nasionalna minoriteti. O inkijaripen thaj o vazdipen pal o identiteti e grupenge save si kotar o minoritetija naj jekh dar and-o principi e themenge thaj naj pares te akceptuisarel pes lendar. I Evroputni Sharta vash o regionalna, minoritarna chibija adoptisardi kotar o Evropako Konsilo and-o 1992 fulel thaj astarel akaja logika. Voj perijarel i Konvencia –kadr thaj dikhel te azutisarel intstrumentencar – administrivna, edukaciake, kulturake o minoritarna chibija. Akava si o jekhto dokumenti savo si kerdo thaj ande saveste vakijarel pes vash o minoritetija saven nailen teritorija thaj andre fulel vi i romani chib. Akava uristikano kadro si zorijardo katar aver inisiative thaj instrumentija katar aver institucie, sarkaj o Evroputno bersh pal o Chibija – Evroputni Unija vi i Deklaracia pal i kulturalno diversiteta – UNESCO, katar o bersh2001. Ande akaija orientacia fulen vi o Roma soske lengiri kultura thaj chib si prindzarde ofizialno kaj len kotor and-o evrutnipen. Von si kerde pala lengere prinsipalna/maj vazne interesura thaj zorijaren o elementura katar lengo indentiteti.

I analiza kotar o internasionalna instrumentija vash i protekcia ko chibija thaj o kulture (sarkaj o rezolucie kotar o Evroputno parlamenti), savi si kerde so maj but pal i romani minoriteta (sarkaj o azutipen kaj te kerel pes standartizacia pal i romani chib kerdo katar o UNESCO), kerel konfirmacia kaj zorijarel pes i pozicia e Romengi and-i Evropa. E sikavipnasa pala lengiri difersiteta anel pes pozitivno paruvipen, kana sikaven pes lengere tradicie, lengoro trajjo save najekh kanikas averes, akalesa sikavel pes jekh identiteti pala saveste trobul te kerel pes respekti thaj si barvalipen e avere

kulturenge and-i Evropa. Si vi jekh barvalipen kaj te na oven negativna/bilache stereotipura save len o fundamentalna/maj importanta xakaija e Romenge. Sar jekh instrumenti o sikavipen i promovica vash o diferencie and-i kultura shaj te ovel zorali thaj efikasno numaj te fulel khetanes ande globalno strategia thaj and-e but kontextura « manglipen te traisarel pes khetanes ». Ni trobul te bistarel pes soske kaj te shaj te ovel chachutni intergacia e Romenge trobul te ovel jekh axakijaripen kotar o duj riga, o butija ko internacionalno niveli nashti ka ovel len efekti and-o normalno trajio kana i majoriteta o manusha save naj katar i minoriteta ni axaljoiven laches o barvalipen thaj i importancia katar e Romengi identiteta. Odolestar trobul te sikaven pes akale manushenge problemura e averenge thaj te sikavel pes o barvalipen katar lengi kultura. Odolestar trobul te kerel pes jekh edukacia kaj te na ovel maripen thaj jekh edukacia sar te sikljiol pes te « trail pes khetanes », edukacia kerdi savorenge thaj te astarel pes i buti kana o chave si cikne/ciknandarlatar. Gasave si o aktiviteturija and-i shkola kaj te na ovel maripen, asociacia kerdi and-o bersh 1998 and-o Grenoble savi kamel te azutisarel vash o relacie ko lokalno, nasionalno thaj internacionalno niveli ande savijate si pegagogka akitivetija, aktiviteija pal o rodipen thaj mediacia. I asociacia kerel preparacia vash o siklijavne, silas socialna thaj edukaciake organizmura thaj lokalna kolektivura thaj silas vi pedagogka interaktivna aktiviteija.

Jekh katar o instrumentija si i exposicia « e Maripnasko drom vaj sar te na ovel maripen » te sikavel e chavoren 10- 14 bershenge te dzanen kon si o bilache, o diskriminacie, sar te axaljoiven o bilachipen. I expozicia silas 8 tablade thaj si jekh chaso thaj trijanda minute. O chave si and-o grupe 2, 3 manusha thaj silen jekh pasporti savo azutil len vash o aktivitetja thaj vash o jurnali and-o bordi. Aijal o manusha gindisaren pe pumende thaj akava azutisarel len te araken solucie kaj te ovel respekti jekhe averese, kaj te sikljion sar te train khetanes akala instrumentija kotar i shkola kaj te na ovel maripen den posibiliteta te ovel jekh realizacia katar o dzivdipen thaj vi andre ande lende fulen o aktualna orientacie kotar i evroputni politika vas e manushesko xakaj.

ISTORIJA

E Romengi istorija jekh vakijaripen kotar i Disutni/Zapadno Evropa

Thomas Acton (Grande Bretagne)

Si phares te vakijarel pes pal e Romengi istorija and-i Zapadno Evropa. Sar te dzanel pes pala miro gindo sosi i Zapadno Evropa ? Pushel pes o manush kon vakijarel. Kava si jekh problemi soske amen inkijaras saijekh drom pala jekh punkto and-i istorija. I istorija paruvdjiol thaj xramosarel pes but fora/ droma thaj ande late toven pes verver gindura. Aijal me ka vakijrav sar te mothovav i istorija, te drabarav la vaj te sikavav la.

Jekh teorikano vakijaripen, trobul te xasaren pes o iluzie, thaj te kiden pes khetanes o vakijarimata pal i istorija thaj o vakijarimata pal o siklijavipen pal i istorija.

I istorija si kompleksno sila diferenta nivelura pala savende shaj te vakijarel pes aijal:

I istorija : so achilo ?

I grafikani istorija: sar te penel pes so achilo?

I grafikani kritichno istorija : sar te keras explikacia pal akava so mothovas?

Shaj te mothoven pes vi aver nivelura pala savende shaj te kerel pes analiza :

I istorija pal i grafikani kritichno istorija : sar paruvdile amare explikacie?

I grafikani istorija pal i grafikani kritichno istorija : sar te mothovas o paruvimata kana keras explikacia ?

I grafikani kritichno istorija pal i grafikani kritichno istorija: sar te keras explikacia pal amaro vakijaripen thaj sar te keras explikacia pal amaro paruvipen?

O mothovimata andar sa akala nivelura keren o forme and-i Istorija.

I Istorija

So akharas amen E Romengi Istorija parovel pes but sar sikaven amenge akala trin examplura :

- I explikacia pal o genosidi and-i Anglia and-o XVI shelibersh
- O neve moderna forme vas o romano identitei (Willems, Lucassen, Okely, Nemeth)

- O lingvistikane teorie save vakijaren kana avile o Roma and-i Evropa.

- O zakonura vas o genosidi and-i Anglia and-o XVI shelibersh and-i Anglia I purani explikacia pal akava genosidi vash o Roma pal o 50 bersh desar von si ande akaja phuv si soske von si manusha/personija (save si « avrutne », von naj katar i Kangeri...).

And-i nevi explikacia, akava genosidi and-o Angliko them avel katar o paruvimata and-i ekonomika thaj and-i polizija (thaj odolestar sa sosi « avrutno » musaj te chudel pes...).

Soske i duito explikacia si maj lachi ? Soske voj mothovel o genosidi avilo and-o bersh 1540 thaj na avilo and-o bersh 1490! Shaj te pakijas and-o dokumentija save den informacia?

- O norme post- moderna and- i romani identiteta I purani explikacia si kerdi pal i indiaki origina. I nevi explikacia savi si kerdi katar o Grellman sikavel les sar jekh iluzionisti : o lafi « etnikano » si paruvdo « kulturalno ».

Jekh dikhipen pal i istorija thaj vi... Soske akaja nevi analiza voj si maj -shukar: voj parugel o rasizmi. Atunci soske akava ni resel ? Akava vareso naj klaro, nashti te axaljiovel pes shukar laches kanikastar kon ni axaljiovel kanchik katar i lingvistika thaj katar i romani chib.

- O palutno vakijraipen pal i lingvistika I purani explikacia/vakijaripen mothovel soske o Roma vuladjion kotar o Dom maj anglal kaj te aven and-i Armenia thaj kana aven and-o Balkani and-o bersh 900-1000. I nevi explikacia mothovel soske o Roma thaj o Dom si tribu paralelna, ande savengi emigracia si 200 vaj 300 bersh (IX thaj XI shelibersh) thaj akaija emigracia desar i Indija kerda jekh sosialno – politikano identiteti : verver vakijarimata, katar verver manusha and-o verver kontextura.

Soske akaija nevi explikacia voj si maj –lachi ?

- voj kidel pes e ververe lingvistonençar mashkar i romani thaj i domani

- shaj akava te del i explikacia soske o Roma and-o Balkani but droma ni prindzarenas o romano identiteti : Roma thaj Dom nashti te oven prindzarde soske len silen jekh diferento/verver istorija.

- So trobul te dzanen o siklijavnen?

Akana o siklijavne trobul te prindzaren te dzanen o vakijarimata/ o xramosarimata saven silen opozicia akalencar save kerde pes and-o vaxti. O butija save si kerde si numaj zorale gindura save si azutisarde thaj inkijarde. O strukture and-i realiteta den posibilitea te shaj te dikhel pes o partikularno vakijaripen thaj o kulture. Thaj vi o Roma shaj te azutin e Gadzen te pagen te parujen akava so pakijanas kana vakijarel pes vas o « nacie » desar 500 bersh.

O duito lumijako maripen

Istorikane butija vas o Roma kana sasas o regimo Nazi

Herbert Heuss (Allemagne)

Te siklijoves pes pal o minoritetija (istorija, kultura, politika) si te si te siklijos thaj te sikaves vareso vi vash i majoriteta. Thaj pal o gindo e manushesko kon vakijarel akava kaj te sikjios pal i majoriteta, thaj pal amende si but improtando thaj si jekh maj anglutni kondicia kaj te shaj te axialjioves o verver grupe, mashkar i majoriteta thaj i minoriteta, thaj aijal vi e evroputne Romen and-o regimo Nazi. Ande piro vakijaripen o manush kon del duma mothovel o lafi Tsigane sar jekh lafi savo si direktno katar i translacia *Zigeuner* savo arakel pes but fora/droma and-o dokumentija : and-o germanikani /nemsisko chib o lafi *Zigeuner* si pejorativno e romenge thaj so maj but and-o regimo Nazi. Akava si jekh katar o problemija save arakadon and-o dokumentija : i repeticia, o chudipen avrijal, i diskriminacia, o nashalipen thaj o lafura save si and-o dokumentija and-o arxive lokalna vaj guvernamentalna (poliziasa, sherutnipen, institucie, sozialna servisura...) si sa jekh fora jekh thaj sikaven o muj karing o roma, o gindipen karing lende, thaj o stereotipura.

O butija so kerdile

O aotori kida trin aspektura and-o prozesa kana vakijarel pes pal o chudipen e Romengo and-i Germania/Nemachka so maj but akala so akarenas pes *Asozialen – Aktion* vaj akcia mamuj o sozialna and-o bersh 1938. Vov sikadva soske trobul te ovel jekh zoralo dikhipen pal akava so achilo.

- And-o marto 1938 jekh memorandum katar o Himmler, mothovel and-o lokalna administracie soske « o romano pushibe» savore iniazitive save fulen ande leste, lengo rezultati ko agor si kerdo pe jekh rasistko linija. I politika kaj te traden pes o Roma atunchi astarda. I maj anglutni akcia si kerdi pal o « bi aktivna » manusha kon shaj te keren buti and-o kampura, ande akaja akcia ni fulen o

Roma ni o Juta, soske ande butijake objektivura fulen numaj manusha kon si katar i majoriteta *Volksgemeinschaft* (komuniteta).

- I duito akcia kana sasas o nashalipen kaj te ingijaren pes o manusha te keren buti, ingiarde e Juten thaj E Romen thaj o Sintura : i klasifikacia vash o manusha Jute vaj Rom sasas jekh kondicia po meripen vaj na jekh kondicia vash i sozialno situacia thaj inkijaripen.
- E manushenge kon si membrura katar i nasionalno majoriteta, o Nazistura denas posibiliteta kaj te shaj te ovel integracia and-o *Volksgemeinschaft* kana nakenas o examinura thaj kana o rezultatija sasas bilache von chudenas les and-o kampura. E Romenge thaj e Jutenge, o reglura o punktura katar o trito Reich kerel konfirmacia soske lenge xakaija sasas xasarde. Ni vakijarelas pes pala lende and-o xakaija/ zakonura katar o Nuernberg soske von ni fulenas and-i nasionalno komuniteta. Kana e manushen sasas len posibiliteta kaj te keren integracia e Romenge thaj e Jutenge akava na prindzarelas pes soske von sasas manusha katar jekh avrutni rasa.

Katar i rig katar o manusha kon sasas viktime thaj katar i rig katar o otorija

Ni trobul te prindzarel pes numaj i istorija e Romenge and-i Evropa kaj te shaj te sikavel pes. Kaj te siklijol pes trobul te dzanel pes so axalijovel pes pal akala butija: o manusha kon sas andre, lenge sentimentura, lenge perspektive, sar shaisarde te train, sar inkijarde pes, thaj lenge akordura karing o Nazistura. Akava si maj importantno katar o istorikano vakijaripen. Pushiba sar : so shaj te kerelas akaja populacia ? Sar te inkijardol ? Kana te inkijardol ? Sar te arakhel znakura – INDICE ?

Akava mothovel pes kaj trobul te mekel pes i centralno administracia thaj te kerel pes koncentracia po lokalno niveli kate train o manusha.

Dui alosarimata : o Nazistko regimi si jekh bari mashina ande savijate nashti inkijarelas pes. Shaisarelas pes te na dikhen pes o punktura, te keles pes e administrativnone butiençar. O mudaripen e Sintonenge thaj e Romenge ande leste fulelas i kooperacia kotar but institucie : themeske registrura, butijake registrura, katar i polizija, i kangeri, sozialna servizura, sastipnaske servizura, shkole, chavenge shkole kon si bi dadesko thaj bi dajako. Sas vi populacie kon kerenas

koperacia, kon ni mothovenas. Maj palal o manush kon vakijarel mothovel : i rolija pal o rasistka siklijavimata

E Romengi Istorija and-i Francia: vakijaripen pal o dokumentija Emmanuel Filhol (France)

Dikhle sar marginalura o Roma saven trajn and-i Francia von si akate, desar but bersha, desar shelibersha mothovel pes and-o verver dokumentija. Akale vakijaripnasa, mothovel pes o maj vazne/importanta dokumentija vash e Romengi istorija and-i Francia thaj vazdel pes o pushibe soske ni vakijarel pes vash o dramatikane/bilache epizodura pal e Romengo meripen and-e franzuskake kampura and-o vaxti kana sasas o dujto lumijako maripen.

Si but o dokumentija ande savende si xramosardi i isotrija e« Egipsianura », « Boxemura », « Nomadura ». Ka keras konsultacia and-o diferenta periodija ... Moyen age, pal o serie B, E, M thaj Z and-o arxive and-o departamentija thaj sherutnimata.

Trobun te dikhen pes vi aver dokumentija: sar o diksionerija, o enziklopedie, o vestnikura/jurnalura; thaj vi o ikone, fotografie and-o serie Fi and-o arxive and-o departamentija, o literaturna dokumentija thaj vi e muzikake (opera, gilija) filmura.

O dokumentija sikaven thaj mothoven i diferencia katar e Romengi Lumija (sveto) thaj e *Gadzeno* dikhipen.

And-e duj lumijake maripena i politika karing e Fransiake Roma sasas diskiminaziaki thaj bilachi : maj anglal ka panden e « Alsacien – Loron romanishel », and-o Ouest and-i Franca, maj anglal kaj te tovel len and-o grupe and-i Krest (Drôme) and-o uli 1915 dzi ko julaj 1919 ; pal odova kerda pes vi e avere romenca aijal savore «nomadura », pirutne, saste familie sasas pandle kana sasas o guverno Vishi thaj i Okupacia. Vi te oven xramosarde lila, and-o arxive vas o viktime and-o kampura, avgives ni pridzaren pes but o bilachimata thaj sa o duka saven sasas len e Romen.

Naj but monumentura pe thema kaj sasas o kampura thaj vi and-e shkolijake pustika naj but butija kan te oven kerde vash « i loki phuv e mulenge ».

Bi vakijardi istorija: meripnasko memoari jekhe familijake manush and-i Francia

Jean Luc Poueyto (France)

Historia vaj memoari

Amari kultura akceptuisarel soske i istorija si te vakeres pal o naklo vaxti, mothovel o manush kon del дума : « isi istorija soske isi vareso savo si agordisardo, naklo ». I Istorija, katar o vaxti/vrijama savi ni dikhel pes, sikavel pes e xramosaripnasa « obekti » savo dikhel pes. O xramosaripen del posibiliteta te sikavel pes kanchik savo nashti te dikhel pes, thaj te kerel pes transformacia and-o vaxti/vrijama te shaj te dikhel pes i vrijama. Atunchi kana ici kanchi savo si kerdo, savo si agordisardo, trobul te kerel pes jekh stop andar o vaxti savo naklo thaj katar o vaxti akana, mashkar o mule thaj o dzuvde, akava nasas kerdo e Romençar Manush. Akalesa ni mothovel pes soske naj representacia katar o naklo vaxti, numaj sikavel pes soske akava vaxti naj obekti ko spekulacie. Atunchi amen sam kaj te las i opozicia kerdi katar i Pierre Nora, naj and-i istorija vash and-o memoari: «I istorija thaj o kerdipen savo si sajekh fora/drom problematikano naj perdo thaj naj maj but ». Thaj mothovel maj but : « O memoari si sajekh fora/drom aktualno fenomeni, jekh vareso savo si dzivisardo/traisardo thaj o akana ».

Mashkar o bi vakijaripen thaj i istorikani reprezentacia

Sar dikhel pes, o Manush katar o regioni paloase, e meripnaski dar thaj sa aver katastrofe exostuil, si vadze. Shaj te mothovel pes soske akava vakijaripen naj chachutno, vaj i realiteta thaj o rasistikane butija save existuin, thaj jekh pandi politika kerel pes vadze thaj tovel e manushen rigate, dikhle na lache ijakasa. Lengo statuti ni paruvdilo desar jekh shelibersh (100 bersh). E manushenge save si andre o bi vakijaripen pala lengere mule, thaj o vakijaripen pal o naklo vaxti/vrijama naj sar amaro, si diferentno amendar katar amaro vakijaripen. But fora o naklo vaxti thaj o akanutno vaxti kerel pes kerel pes konfusia mashkar lende. So achilo shaj te achel ande sajekh momenti, thaj o gindipen ni bistardol pal o naklo vaxti.

Akaja presentacia si sar vareso savo «sasas». Sar te mothovel pes akava savo si sar kanchik kashuki dar? Sar akaija bi vakijardi memoarija te bistrel pes ? Maj dur katar o bi vakijarimata, save vadze ni mothoven pes shaj te penel pes soske o Manush thaj o Gadze naj durijarde ande lengo trajjo. Von len kotor andre desar 5 shelibersha. O Patrick Williams sikavda sigo soske akava kerel pes kaj O Gadze

kerde registracia pal o Django Reinhardt, akava manush nashti garadilo vov si sar jekh muzikaki referencia savorenge.

Pakijav vash o meripen manush thaj lengoro nashalipen te axialjiovav jekh fenomeni :

E Gadzeno bilachipen, savo avel avrijal, katar i televizia, o pustika, thaj o vakijarimata, jekh istorikani prezentacia. Sar te penel pes, i anonima, o bi mothovipen e mulengo, o istorijako nanaipen savo shaj te kerel o ideniteti manush (te si jekh savo existuil) ka vazdel pes katar i gadzikani istoriografia. Sar kaj te trobulas kaj akaija memoarija te xamosarel pes palem katar i gadzikani istoriografia kaj te shaj o manusha te pashijaren pes palem karing pumare mule. Sarkaj te nashti te kerel pes respekti pal o chachipen numaj e bi vakijaripnasa kachik importantno e Gadzenge.

Sinteza katar e butijaki grupa – thema istorija

Martina Hornakova

O konkluzie katar o verver grupe pal i istorija ka oven : i jekhto maj generalno i averti maj konkretno.

Rig A

- 1- Si but importantno te mothovel pes i diferencia vas i definica pal o romane grupe katar o manusha kon keren (« rodimata ») kon silen akademija thaj katar o roma, lendar korkore.

 - 2- Nashti te vakijarel pes generalno vash i istorija, trobul te akseptuil pes i diferencia and-o Roma thaj odolestar trobul te kerel pes buti prezizo grupençar nashti savorençar khetanes.

 - 3- Maj anglal te vakijarel pes pal i istorija trobul te vakijarel pes pal o negativna/bilache stereotipura, o negativna prezentacie – katar avel akava negativo dikhipen ? Aijal nashti te vakijarel pes pal i istorija bi te vakijarel pes pal i kultura, pal i chib, thaj aver.
- ⇒ I istorija si importanto ama naj numaj o jekhto sujeti o maj vazno. Trobul te kerel pes buti pal istorija « kaj te shaj te ovel analiza » a na numaj sar jekh dokumenti savo sikavel.

Rig B

1- E modulako than vash e Romengi Istorija

I istorija e Romane grupengi trobul te ovel tovdi/te fulel and-universalno istorija

te na ovel rigate, ni trobul te ovel sar spezifikani istorija numaj e romengi a

trobul te tovel pes and-o normalno pustika ande savende sikljion savore.

2- So isi andre and-i modula vash i istorija

a) Tema

Kajekh teme inkliste sar maj importaanta kaj te vakijaren pes and-e akaija modula.

Aijal kerda pes jekh lista katar o butija save achile : , sar i origina, o genosidi, sa o bulache butija, o nashalipen, o Roma and-i Ispania, o samudaripen, o jekto lumijako maripen, o duito lumijako maripen, o kampura e mulenge and-i Francia, thaj aver.

Trobul te mothoven pes o butija o maj importaanta save achilo and-o verver thema (sar Transnacionalno Istorija).

Pal odova sa akala butija shaj te dikhen pes ande akala teme :

- Khetani origina
- Samudaripen
- Pandlipen
- Nashalipen
- O butija kerde katar o Roma karing o avera
- Chudipe thaj marginalizacia and-i Istorija
- Asimilacia/ Sedentarizacia
- Migracie
- Prindzaripen E Romenge (thaj lengi kontribucia karing i universalno civilizacia)

Kana vakijarel pes pal akala teme trobul te lel pes and-i godi o diferentna inkijarimata, katar o publiczna administrazie thaj o sozjalna grupe.

Trobul te kerel pes jekh lil (sar exemplo kaj te sikavel sar te kerel pes buti e dokumentençar thaj o nasionalna arxive).

b) Thaj trobul

- Shaj te xoxavel pes i Istorija thaj odolestar ni trobul numaj te sikavel pes i Istorija trobul te sikavel pes sar te sikavel pes i Istorija, savi del posibiliteta te sikavel pes maj laches i Istorija.
- Trobul te sikavel pes kaj i istorija paravel pes thaj ande late fulen neve butija
- Pal o dj anglutne puntkura trobul te den pes examplura save te sikaven i "chachutni" istorija thaj so si turijal late.
- Ni trobul te vakijarel pes numaj pal o viktime and-i Istorija: thaj te vakijarel pes sa pal o negativna butija akale populacienge trobul te sikaven pes vi o lache butija.

c) Te keren pes o module

I o kurikulum vas i Istorija trobul te kerel pes koperaciasa vi e avere grupençar (familiengi partisipacia, o romane ONG).

3- *O butija*

Pustika, shkolake materialura, video, bibliografikane elementura - naj but detailura vas akava sugeti katar o partisipantura

4- *Te mothovas maj but*

- Nashti ka ovel jekh lachi formacia e silijavnenge bi te kerel pes jekh siklijavipen pal e Romengi Istorija and-o univesitetsko niveli – Master, PhD pal e Romengi Historia.
- Trobul te del pes posibiliteta kaj te ovel partisipacia katar o familie.
- Jekh exemplo and-i Anglia sar jekh asociacia kidel e Romen thaj e Gadze Khetanes desar 10 bersh (kaj te kerel anketa vash o identiteti).

Keren pes importantna diskusie pal o puknktura katar o partisipantura kaj te di Kaj te dikhen pes o definizia and-o diksionerija thaj te chuden pes avrijal o Negativna definizia vash o Roma.

KULTURA

Formacia siklijavnenge thaj romane mediatorija: save teme soske?

Diana Kirilova (Bulgarie)

E Romengi istorija thaj origina

O dzanglipen pal i istorija thaj i origina e Romengi azutsarel e siklijavnen te axaljioven maj laches i aktualno situacia thaj te keren maj lachi buti e romane chavençar and-o klasura.

Jekh romano chavo/chej ka ovel len maj zorali motivacia te dzan ki shkola thaj te sikljion te ashunena and-o chaso kaj o profesori vakijarel pala lengiri istorija thaj origina.

O terne mediatorija shaj ka sikljion o trajjo lengere manushenge maj anglal thaj lengi istorija, but Roma ni prindzaren i origina thaj i istorija savi sasas but pari (**O Kolokost**) – thaj shaj ka keren explikacia e avere Romenge.

I importancia and-i familija thaj i edukacia e xurdeski, cikneski (chavo, chej)

E Romengo traio naj sar e averengo: si importante te dzanel pes sar si i familia thaj sar i familia kerel edukacia pumare chavenge. Te sikavel pes e Romane familienge kaj e siklijavnen silen interesi karing lende, azutisarel but thaj si but importante kaj te kerel motivacia e Romenge thaj kaj te del pakiv karing o avera save naj roma.

E terne mediatorenge, kaj te dzanen akava naj les o efekti savo silen e siklijavnen soske o terne von train khetanes e akale manushençar, sosi importante lenge si te ashunen averestar: pares si e manushenge kon si «andre» te gindisaren pala lengo traio. Akava del len piste kaj te gindisaren pala pumende, pala lengoro traio.

I Romani dzuvli

I romani dzuvli silas jekh rolja but importante e romenge, voj si o faktori na numaj e familijake vaj vi e globalone situacienge, thaj vi kana trobul te kerel pes paruvipen. Laki rolja si but importante kaj te sikavel i chib thaj i kultura. Jekhe rigatar o siklijavne dzuvlija shaj te

keren komparacia pumare traiosa thaj e romange dzuvliençar. Avere rigatar, o siklijavne shaj te sikljion o spezifisite, o maj vazne butija katar i romani romni, soske lengi buti e romane chavençar pashijarel pes vi e daijençar. Si pares te keres kontakti saste familia. And-o diskusie o mediatorija shaj te denas pumare gindura pala kajekh punktura. O terne romane cheija mothovenas : « ni trobul te ovel aijal, akava trobul te paruvel pes » thaj aver...

I Romani chib

I origina thaj o vazdipen o zorijaripen e romane chibijako trobul te kerel pes thaj vi i literatura, kaj te mothovas o maj bare otorija Roma and-i lumija thaj lenge butija. Akaja tema thaj i prezentacia pal o verver/diferentna grupe pasho o Roma del posibiliteta te dikhel pes i diferencia ande lengo trajjo, o tradicie thaj o dialektura. E terne mediatorenge, si jekh posibiliteta te shaj te sikljion o grupe save von ni prindzaren.

O ciknipen, o ternipen, o baripen, thaj o puranipen

Si importante te vakijarel pes pal o verver teme and-e Romengo traio thaj te kerel pes explikacia so achel ande sajekh periodi thaj te sikaven pes o diferencie.

O siklijarne shaj te sikljion sar si e Romengo traio thaj save si lengere prioritetija, save butija si importante e Romenge, thaj aijal shaj te lokijaren pumari buti na numaj e chavençar vi e Romençar generalno (i dai o dad, o pure). Akala prezentacie naj kanchik nevo e mediatorenge, akava del len posibiliteta te gindisaren pala pumaro traio, te den pumaro gindo, thaj te vakijaren e averençar.

O tradicie, i kultura, i religia

Kaj te dzanel pes i kultura, i religia thaj o traidice e Romenge, azutisarel pes but te sikljion pes o importante butija saven silen e Romen.

O respekti pal o butija save si importante e Romenge shaj te azutisarel o kontakti thaj te lokjarel i buti lençar thaj vi o rezultatija katar i buti naj ka oven maj lache: o putaripen karing jekh nevi kultura si but vazno kana trobul te kerel pes buti e manushençar katar akaja kultura. I adaptacia trobul te kerel pes katar o duj riga, trobul o Roma vi von te kamen te sikljion i kultura e averenge e «gadzengi». Akava azutisarel e tenre mediatoren save si maj putarde karing o neve butija

thaj von axaljioven maj laches. Von shaj aijal te dikhen so si shukar, so si importante katar lengi kultura, tradicia, thaj te dikhen so shaj te chuden, thaj so te inkijaren!

Avgives and-i lumija

O profesie thaj o tradizionalna butija den posibiliteta te shaj te dikhel pes o naklo vaxti thaj o akanutno vaxti/vrijama. Te vakijarel pes pal i situacia akana and-i Evropa, si te vakijarel pes pal o pozitivna thaj o negativna butija save keren pes pala lende angives : te den pes konkretna examplura and-e edukaciako niveli, pala lengi ikonmikani situacia thaj o aver problemura saven silen agvies. I publika silas posibiliteta te buxlijarel piro dikhipen, ande jekh maj baxlijardo kontexti : i posibiliteta kaj te kerel pes komparacia e Romençar andar o aver Thema, te dikhel pes i diferencia ande lengo traio o Roma katar o Est/ Iztochno thaj katar o Ouest/Zapadno.

I Romani dzuvli – Tradicie, ritualija *Olga Mariano (Portugal)* E Romane dzuvlijaki rolija and-i edukacia e cikneski (chavo, chej)

I Romani dzuvli astarel but terni te dikhel e chaven. Kana silas 10 bersh, i familija (savi but fora/droma si bari) kamel latar te dikhel e pralen e pheem thaj te kerel buti and-o kher profesionalno thaj personalno. Akava si jekh fakti kaj i romani chej ni dzal ki shkola. Kaj silas akaija responsabiliteta i chej astarel te sikliol e khereski buti (te shugijarel o kher, te tovel o gada, te kerel xabe, te barijarel e chaven, thaj aver.).

Sar romni, voj trobul te del i edukacia thaj o azutipen e chavenge and-i familia o dad leski rolija si te ovel o shefi and-i familija te anel o love and-o kher. Kaj te ovel les respekti anglal leske chave o dad ni vakijarel but lençar.

I Edukacia and-i romani familija

And-i familija i rolija e puranenge i bibiengi e kakonengi e pralengi thaj e peengi si te azutisaren and-i edukacia e chavengi, i maj bari resposabiliteta achel pe ki dej.

Kana i romani familia silas o maj maj anglutno chavo but fora i familija silas lako kher, thaj o chelijado astarel te ovel and-i familija vi kana si lachipen thaj vi bi lachipen.

Jekh katar i maj bari losh si te sovel pe dasa thaj pe dadesa, vi te siles lesko krevato. I dej del les chuci te piel tut kaj te ovel maj zoralo thaj leske sastipnaske.

I dej del les chuci thaj o vaxti si duj bersh te naj aver chavo kaj te avel pala leste.

Aijal vi e vaxtesa o chavo ni sovel maj but pe dadesa thaj pe diasa. I kontrola katar o bilachipen, katar o bilache butija dzal jekhe chavestar pe avere akava si duj vaj trin bersh.

O diferentna bersha – mashkar 7 thaj 17 bersh

Generalno o deija mothoven e terne cheenge sote keren. Shaj kaj si sajekh fora pumare deençar thaj kana trobul te dzan ki shkola von si maj laches and-i shkola katar o mursha, shaj akava te avel katar o fakti soske dikhen e siklijavna sar lengi dej thaj pakijan ande late thaj dzanen soske voj shaj te azutil len. E murshenge naj aijal. Kana si ande akala bersha von ashunen numaj purame daen thaj piren lençar pal o profesionalna aktivitetura.

Kana merel konik

Kana merel konik i duk si ande sasti familija. Te merel o rom, i romni inkijarel sasto piro traio pala leste : te chinel o bala, te piravel o chemberi dzi ka pire pike, menija saven nailen toki, purane fustanura, kaj te nashti te dikhel pes kanchik katar e snagake forme, te na dzal kana si kajekh sozialno keripen, katar i familija vaj na. O jekhto bersh voj trobul te dzal sa jekh gives ko limori. Te merel i romni, o rom trobul te piravel stagi/kepe thaj ni trobul te chinel pire bala, aijal trobul te ovel sasto lesko traio dzi kana si dzuvdo.

Kana merel i daj vaj o dad, i pral i pen, o chavo i chej shaj te inkijarel pes duj, trin bersh... Kana si o purane shaj te ovel 6 chon vaj jekh bersh. Kava si aijal shaj vi te na kerel pes aijal.

O prandipen/ o abijav

Kana i romani chej resel o bersha kaj te lel rome (astarel pes katar o 14 dzi ko 18 bersh), i familija del but love pala late, kinel lake but fustanija, but menija, but angrustnia thaj aver...

Sa akala love so den pes (i familia te si barvali vaj na)

Kana den pes sa akala love, i familija dikhel kaj te arakhel i chej so maj barvalo rom kaj te shaj te dzal maj angle thaj te ovel laches ande piro trao.

Ni trobul te bistarel pes soske i romani chej lel rome savo si alosardo. Vi i familia te kamel les, la silas o maj palutno lafi, voj mothovel po agor kamel vaj ni kamel. Akava nashti te achel e chavesa soske vov te ni kamel te lel e cheija shaj te vazden pes konfliktura mashkar o familie.

E Romane dzuvlijako than thaj laki rolija kaj te na xasardol i chib

Silvia Naidenova (Bulgarie)

I manushni kon vakijarel pakijal voj sar jekh romni te kerel lachi thaj klaro prezentacia pal o diferentna aspektura kaj te shaj te mothovel o romnijako than and-i familija thaj laki rolija kaj te na xasarel pes i chib. Kaj te sikljiol pes e deijaki chib si jekh manushkikano xakaj : voj si garancia katar i Konstitucia. E Romen nailen o xakaj te sikljion pumari chib : ande nisavi programa and-i shkola ni sikljiol pes i romani chib savi fulel and-i kultura. I Romni kamel te sikavel laches sar sikavel pes i chib generacia pal generacia thaj savi si e romnkijaki rolija andre. O sozjalno niveli ande saveste voj trail si but importante.

O familie and-o geto

Ande akava niveli e romane dzuvliaki rolija si but tele thaj dikhel numaj sar shaj te traisarel.

But fora/droma voj si bi butijako thaj silas maj but katar panch chave thaj traisarel ande jekh but pari situacia, mizeria. Akale romane familie train dur katar o centri bi paesko.

Akala romnija naj len xakaj te vakijaren and-i familija soske von si bi shkolako, najlen buti, thaj nailen o love katar o budgeti and-i familia. Kana keren buti, von na len bare love, keren buti pal i phuv, dikhen bakren, buznen, thaj drabaren pal o vast thaj but lendar traisaren katar o sozjalno azutipen. Akale romnienge i edukacia naj prioritetija thaj von na inkijaren kaj lenge chave te siklion soske von korkore na sasas len edukacia. Von vakijaren but bilache i gadzikani chib, thaj von gindisaren soske i romani chib trobul numaj voj te dzanel pes thaj te vakijarel pes ; kaj te na xasaren i chib von astaren te vakijaren pumare chavençar kana si but terne. Akale romnienge chave ni vakijaren e averençar soske nashti te axialjioven i gadzikani chib. Akala romnija ni vakijaren gadzikane vi kana si and-o foro.

I Mashkarutni klasa

O romnija katar i mashkarutni klasa inkijaren pala jekh lacho niveli and-i generalno kultura.

Akala romnija keren buti – siven, gladisaren, vaj aver. Len silen duj vaj trin chave thaj traisaren and-o getura soske von kamen. Von dikhen pal i edukacia sar vareso importantno thaj bichalen pumare chaven te sikljion and-o normalna shkolija. Akate shaj te mothovas soske i romani chib thaj i gadzikani si khetanes ; i romani chib vakijarel pes khere sar e deijaki chib, a i gadzikani chib si e butijaki chib, thaj te dzal pes and-i shkola.

Ande akala familie o deija dikhle soske o kontakti e gadzençar si jekh pozitivno elementi kaj shaj te azutisarel e chaven.

Akala romnija si maj shukar thaj silen maj lachi integracia kotar o aver dzuvlija pala savende vakerdem maj opre. Akate i diskriminacia pal i romani dzuvli inkijarel pes, kaj voj te kerel buti e chavençar thaj i buti and- o kher ; la naj las aksesi and-o institusionalna butija thaj nashti te lel desizia. Numaj o sozialno statuti thaj o intelektualno niveli kerel akale dzuvlija diferento kolatar maj opre, kajekh fora von pashijaren pes jekh averijasa.

I zorali/ maj uchi klasa

Te las o exemplo katar jekh moderno romani dzuvli pala savijate ni vakijrel pes but, shaj te dikhas soske akala romnija si diferenta katar o avera. Akala dzuvlija naj but, ama isi and-i Bugaria pala o statistike mothovel pes soske isi jekh procenti katar o romane dzuvlija saven silen universitetsko niveli. Akala dzuvlija dzanen soske trobul te sikljiol pes, kaj i shkola si but importantno ; von vakijaren gadzikane pumare chavençar, thaj i romani chib ni vakijren la but. Akala romnija naj lenge shukar kajekh drom/fora mashkar o Roma thaj vi mashkar o gadze. Anglal e Roma katar lengi pozicia, anglal o Gadze katar pumari etnikani origina.

Generalno i romani dzuvli dikhel te kerel vareso thaj te mukhel vareso pala peste ko neve generacie, voj nikamel jekh gives te mothovel pes and-i istorija so kerda pes amenge, voj kamel te mothovel pes so amen kerdam.

Odolestar savore romane dzuvlija and-i Bulgaria, vi te ovel diferencia ande lengo sozialno niveli kamen te ovel paruvipen te dzal pes maj

dur, te lachardon o butija, thaj amen pakijas soske jekh multifunkzionalno centro (centro savo silen but funkzie) shaj te azutisarel kaj akava te achel. Akava centro ka ovel kerdo pal o evroputno standarti thaj andre ande leste ka oven but servisura (sozialna servizura, uristikane pal o xakaj, pal o sastipen, pal i instrukcia, pal e familijako plani).

Khetane – Jekh Romano CD kaj te kerel pes buti pal i romani kultura ande jekh interkulturalno perspektiva, Xavier Lluch (Espagne)

Amarai teorikani perspektiva and-i buti vas i kulturalno diferencia :
Perspektiva sar te keren akale Romane CD – Khetane :

- o teorikano pedagogko modeli si i interkulturalno edukacia.
- ni trobul te dikhel pes i romani kultura rigate and-i shkola. Maj laches si te len pes e kulturake elementija, elementija katar i historia, katar i lingvistika thaj te toven pes andre and- generlano programa and-i shkola, and-o pustika....
- Trobul te mothoven o teme and-i shkola thaj te sikaven pes o perspektive and-o verver kulture. Aijal trobul te sikavel pes o multikulturalno dzanglipen.

I pedagogko buti katar o ekipi sikavel soske i maj lachi solucia kaj te kerel pes buti e romençar si interkulturalno buti, buti savi trobul te kerel pes savorenge, thaj kana vakijarel pes generalno vash i kulturalno diversiteta/ diferencia, trobul te vakijarel pes vi vash i romani kultura.

O CD Rom Khetane

• Generalno vakijaripen thaj objektivura:

Sar te kamel pes shaj te kerel pes buti akale mateialesa :

O maj vazno objektivu si te fulel i romani kultura and-o generalno siklijavipen.

Ni trobul te dikhel pes sar vareso rigate (« o gives vash i diversiteta », « o gives kaj te na ovel maripen »). O objektivu si te kerel pes normalizacia kana kerel pes buti e romane kulturasa (sar e avere kulturençar...). Aver objektivu si te kerel pes propozicia akale mateialesa (te keren pes didaktikane orientacie, repertoari, bibliografia...).

Trito objektivi: te keren pes aktivitetija kaj te shaj te ovel jekh otonomno buti e chavençar kon sikljion thaj vi e profesorenge.

- **Strukture**

Istorija : 12 teme saven silen cikne textura. O textura si kerde shukar (kana te keren pes trobulas but vaxti/vrijama... konsultacie e Romençar, spezialistura pal i istorija, pal i antropologia, soziologia...).

Kultura : palem 12 teme saven silen cikne textura. Kerda pes i buti savi kerda pes pal i Istorija .

Paramise. Akava si jekh istorija, jekh paramise ande savijate fulen kulturalna elementura : katar aven o Roma, lengi origina, sar traisaren, i familia kaj te oven savore khetanes...

And-o trin chibija: katalan, ispanski, romani. Si didaktikane orientacie kaj te kerel pes buti pal akaija paramise : jekh programa ande savijate si objektivurija thaj aktiviteija kaj te shaj te keren pes kulturalna butija : i familija, o piripen, o nomadizmo, i buti, o kontakti...

Istorie : sajekh katar akala 7 istorie kerel propozicia pal kulturalna teme : kher, familija, trajo, - shkola, feste, solidariteta, chib, tradicie. Si didaktikane orientacie kaj te kerel pes buti pal akala istorie. Programa thaj objektivura kaj te keren pes buti pal o kulture.

Chib. Si 12 situacia kaj sikaven o peresa thaj o vakijarimata, save si sajekh gives. Tovdam vi o lafura katar o kulturalna karakteristike (sar : i familija, o xapen...). Trin chibija : katalan, ispanski, romani.

Aktiviteija. Kaj te ovel otonomija and-i buti. Aktiviteija (kaj te loshijaren pes...) thaj aver kaj te keren buti pal o kulturalna butija...

Didaktikane butija.

- O paramise thaj o istorie. Programa pal o butija save te oven andre thaj o aktivitetija pala savende te kerel pes buti.
- Materialura pala savende te kerel pes buti pal i romani kultura.
- Programa kaj te ovel formacia e profesorenge pal i Interkulturalno edukacia Bibliografie (siklijavipen pal i romani historia, pustika e ciknenge e ternenge, zakoni/xakaj and-i Evropa, Ispania pal o minoritetija, o rasizmi i xenofobija... patrin web.

Grafikabe dokumentija: fotura, xramosaripen, purane dokumentija, historikane.

Sinteza katar i buti and-o grupe vakijaripen pal i kultura

Delphine Bruggeman

Maj anglal, but gindura thaj but diskusie kerde pes katar o trin grupe and-i buti pal i kultura :

- I formacia pal i romani/ o romane kulture trobul te kerel pes ande jekh generalno kadro, maj generalno vash i kultura (definica pal o konzeptija, filosofikane orientacie, thaj aver.) thaj pal o diferentna rolie and-o traio thaj and-i shkola:
 - te sikavel pes o etnozentrizmo,
 - thaj o siklijavne te na ovel len bilache gindura, reprezentacie thaj stereotipura.
- I formacia trobul te fulel and-o kadro pal i funkcia ande edukaciaki sistema, thaj so maj but i shkola thaj o than e chavesko/cheijako and-i shkola, pal odova te keren pes diskusie sar te lel pes i diferencia sar dikhel pes and-i shkoa :
 - ni trobul te dikhel pes numaj i diferencia and-i kultura trobun te dikhnen pes i o butija save pashijaren pes, thaj te na bistarel pes soske o romano chelijado si sar o avera thaj shaj te siklijol sar o avera.
 - pal odova te kerel pes definicia pal i edukacia thaj i interkulturalno pedagogika
 - pal odova te paravel pes i mantaliteta e siklijavnengi soske von sa ginidisaren kaj te sikaven e romane chaven si pari buti. Te na xarnijaren pes o pare kondicie and-i shkola, thaj te sikavel pes kaj o verver/diferentna kultura si jekh barvalipen and-o klaso.
 - te gindisarel pes pal o pushiba kaj te ovel flexibiliteta thaj zorijaripen and-i shkola
- Trobul te pushel pes vi vash o respekto pal e romane kulturako prindzaripen via kava si but importante :
 - kaj te na ovel « etnikano karakteri » artificalno
 - te dikhel pes savi informacia si lachi thaj savi naj: savore elementura katar i romani kultura ni trobul te mothoven pes anglal o siklijarne (publchno : te ovel bariera thaj te na dzal pes maj dur latar)

- te kerel pes prezentacia pal o vazne/importantna aspektura katar i kultura and-i shkola, save te azutin e sikijarnen te dzanen maj laches, te axialjioven maj laches e romane chaven.
- te axialjiovel pes soske ni trobul te achel pes and-i specifika, soske akava shaj te anel jekh akzenti and-i diferencia thaj te kerel stigmatizacia e chavenge.
- te dikhel pes o familie save ni kamen te mothoven pumare sozjalna thaj kulturalna karakteristike and-i shkola soske ni kamen te dikhel pes opral lende « sar o avera »

Maj palal, trin propozicie thaj prioritetija kaj te oven module pal i formacia inkluste and-o diskusie :

- Jekh formacia pal i interkulturalno edukacia, te lel pes sar referencia so vakijarda pes maj opre
- Jekh formacia pal i romani kultura, pal o elementija save te oven mothovde katar o roma thaj te dikhen pes vi o sozjalna – edukaciake evroputne kontekstura.

Te mothovas kajekh katar akala tematike : o diferentna grupe, thaj o traio, e familijake strukture, o than e chavesko/chejjkao and-i familija, i relacie e lumijasa (i vaxti/vrijama, thaj o butija), thaj aver.

Mothovda pes soske trobul te dzanen pes o diferentna elementura thaj te vadzel pes o pushibe vas e romengi adaptacia ;

- Instrumentija save te den pes e siklijavnenge :
 - von te dikhen save si o aspektura o maj importanta thaj te len len and-i godi kaj te shaj te keren maj lachi komunikacia e chavençar thaj e familiençar
 - diskusie kaj te ovel partenarijato e romane mediatorençar save te keren buti e familiasa.
 - te kerel pes buti pal o butija save inkljion and-i media thaj te kerel pes buti pal i konstrukcia and-i prezentacia

Maj palal, maj generalno, mothovda pes soske i informacia pal i kultura si numaj jekh kotor katar i formacia. Ni trobul te dzanel pes numaj, trobul te dzal pes maj dur thaj te len pes o diferentna kulture sar elementija and-o pedagogko praktika. Trobul te gindisarel pes maj but pal akava thaj te dikhel pes sar o siklijavne shaj te len sa akava and-i godi thaj te keren buti e chavençar. Pal akava punkto vazda pes pushibe: kaj te gindisarel pes pal i formacia and-i kultura, istorija,

chib, trobu te gindisarel pes maj dur, vi pal lengi aplikacia thaj realizacia and- o klaso.

CHIB

O sukseso and-o rumunikano modeli and-i Edukacia e Romenge thaj o siklijavipen e romane chibijako sar daijaki chib

Gheorge Sarau (Roumanie)

And-i Rumania maj anglal 1990 savo na sasas and-o aver thema, si o fakti kaj len sasas len jekh tradizionalno kadro andre and-o Ministeri vash i Edukacia thaj and-e edukaciaki sistema, o siklijavipen pal o minoritarna chibija thaj lekzia opsionalna pal i chib thaj i literatura and-o verver chiba (hungriko, slovashko, serbikani, ukrainsko, rusko, xoraxani, bugarikani, croatia, tartare, gregikani...). Palal o bersh 1990, O Ministeri buxlijarda akava ande edukaciaki sistema thaj tovda vi aver minoritetija thaj etnikane grupe.

Importantna lafura thaj strategiake principura

Katar o bersh 1998, o Ministeri pal i Edukacia dikhla soske o problemi pal o siklijavipen and-i romani chib thaj o siklijavipen e romane chavengo ni trobul te dikhel pes sar dikhla pes maj anglal. Sar mothovda pes maj opre o lache butija pal o siklijavipen and-i romani chib, trobul te penel pes soske trobulas panda buti te kerel pes pal o siklijavipen and-i romani chib.

- O maj anglutno prinzipi sasas kaj o sistemi trobulas te kerel pes katar pire resursija, o siklijavipen vash o Roma trobulas te ovel jekh sistema ande savijate o profesorija te oven Roma, von korkore te oven katar akaija minoriteta.
- *O dujto prinzipi* Sasas kaj trobulas te kerel pes konsultacia pal e edukaciaki programe e Romençar thaj kaj trobul te ovel respekti karing lende. Akala sasas o duj prinzipura kaj te kerel pes buti « e romençar thaj e romenge ».
- *O trito prinzipi* sasas kerdo pal o buxlijaripen thaj o maj shukar edukaciako alosaripen e romenge savo dzal las maj dur katar i responsabiliteta and-o Departamenti vas o Minoritetija (siklijavipen and-e deijake chibija) thaj trobulas te dikhlen pes

savore klasura thaj bersha e romenge (maj anglutni shkola, anglutni shkola, mashkarutni shkola, thaj universiteta), thaj vi te del pes posibiliteta e ternenge save mekle/inkslite katar i shkola desar 3 bersh te shaj te astaren i anglutni vaj i mashkarutni shkola.

- *O sharto prinzipi* trobulas te dikhen pes o propozicie kerde katar o bi- raipnikane organizacie (ONG) romane thaj gadzikane kaj te ovel siklijavipen and-o kher thaj pal i distancia. O ministeri thaj e shkolake strukture (and-i cikni, anglutni, mashkarutni thaj i bari shkola) keren propozicie te oven partnerija and-o proektura pal e romengo siklijavipen.
- *O panchto prinzipi* si pal i ideija « integracia ». Sar jekh exemplo o Gadze na dikhen lache ijakasa i perspektiva vash i Romani intergacia thaj mothoven:

« Laches, trobul te azutin pes o Roma kaj te ovel len integracia (akava naj katar o bi vakijaripen, a si katar o parudvipen, bi prindzaripen e romane problemenge). Odolestar naj o konzepti pal i intergacia (ideija savi axaljiovel pes sar asimilacia) vaj « partikularno integracia» ande savijate fulen politike save si e Romenge (so maj but pal i edukacia) te oven len adaptacia e Romenge, pala lengo dzivdipen, trobul te dzanel pes thaj te keren pes konsultacie/diskucie e manusençar savenge keren pes akala butija.

Strategikane programe and-i Nacionalno Edukacia

Shaj te mothovas kajekh katar o akcie thaj katar o programe save kerde pes katar o Mlnisteri :

- 1- Buxlijaripen and-o programe thaj spezialna tana kana si kandudatura Roma and-i fakulteta thaj and-i mashkarutni shkola, minimalna kriteija kana si o examino te fulel pes.
- 2- Buxlijaripen and-o sikljiovipen and-i romani chib thaj i literatura po universitetsko niveli, kerda pes jekh spezialno sekcia and-o Fakulteti pal o Avrutne chibija and-i Universiteta and-o Bukarest.
- 3- Jekh programa pal i formacia kaj te ovel sikljiovipen and-i distancia e romane sikijarnenge saven najlen kvalifikaca (bi diplomako, save silen numaj i mashkarutni shkola) propozicia te ovel jekh spezializacia kaj te kerel pes vi siklijavno and-i shkola vi siklijavno and-i romani chib.

- 4- Te azutisaren pes thaj te oven siklijarne roma saven te ovel len diploma katar o parvo ciklo and-i Universiteta.
- 5- Kajekh ONG bi – raipnikane/ bi guvernoske organizacie keren programe e siklijarnenge kon naj roma thaj kon keren buti romençar kon sikljion, kaj te shaj te sikljion thaj te dzanen sar te axialjioven len maj laches. Odolestar von dikhen thaj dzanen o emozionalno thaj o psixologikano elementi and-o romane chave savo si jekh vareso but importanto thaj seriozno. Akala si o bi-raipnikane/ bi guvernoske organizacie ONG, sar o Centri pal i Edukacia 2000+, Save the Children, Romani CRISS, o Unisef save siles centrura kaj te den gundura thaj azutimata vi e siklijarnenge thaj vi e romane familienge and-i shkola.

Sinteza katar e butijaki grupa vash i chib

Vincent Ritz

And-o diskusie thaj and-o plenaro vazde pes but gundura:

- o « Roma » trobul te dzanen i chib e temeski ande saveste train.
- I prioritetija si te na sikel pes numaj i romani chib, trobul te sikljiol pes vi i gadzikani chib: kajekh gindisaren soske trobul te sikljiol pes i gadzikani chib soske voj azutil pal odova te arakhel pes buti thaj te ovel realizacia pal o proektura.
- Kajekh grupe ni kamen te sikljion i chib savi vakijarel pes and-i shkola soske akava si aver sfera. Kajekh familie ni kamen akava katar o siklijavne.
- Jekh chib savi naj las prindzaripen/difuzia, nashti te penel pes soske voj naj dzuvdi !
- Ni trobul te chudas rigate i romani chib and-i cikni shkola, soske si but ciknore chave save ni dzanen te vakijaren i gadzikani chib. O siklijarno trobul te dzanel kajekh lafura kaj te shaj te vakijarel.
- Kajekh grupe kamen te den prioriteti kaj te ovel siklijavipen and-i romani chib.
- Kamel pes jekh standartizacia pal i chib, akava kamen le but tema, kaj te shaj te ovel jekh romani chib savi te axialjiovel pes savorendar.
- trobul te dzanel pes savi kompetencia kamel pes katar o siklijarno (and-o xramosaripen, and-o lakijaripen/ramosaripen). Trobun te keren definicia pal so trobul.
- Trobul pes te kerel pes formacia pal o siklijarne, andre te fulel vi i romani chib, te dzanen pes o lafura katar i baza.

- Trobul te dzanel pes sar kerel pes i sintaxa e chibijaki (e chibiengi...) i romani kaj te dzanel pes maj laches o parimata thaj o problemura saven shaj te ovel len e chaven kana siklijon i gadzikani chib.

Akala vever propozicie/diferentna sikaven so kamen o Roma and-i praktika thaj na and-i praktika pala lengiri chib, dikhindor o kontextura thaj e shkolake problematike save si ande sajekh tem.

Ttrobul kana vakijrel pes **pal i formacia e siklijavnenge and-i chib**, shaj te vazden pes but aspektura thaj te sikaven pes sar generalno informacia, te sikavel pes vi i istorija thaj i lingvistikani thaj sosialno diferencia and-o thema :

1 – Dzanglipen and-i romani chib

- definicia, origina
- klasifikacia
- soziologikane thaj etnologikane elementura

2-Chibijako prindzaripen

- lingvistikani formacia
- struktura e chibijaki
- kodifikacia
- te dzanel pes thaj te axialjovel pes maj laches katar i gadzikani chib (save konflikutra shaj te oven mashkar o cikne ?)

3- Kaj te siklijol pes i chib

- te dikhel pes so trobul : pal i personalno formacia e siklijarneske? Kaj te shaj te kerel buti and-i klasa? Kaj te shaj te sikavel pes e chavenge ?
- te dikhel pes so trobul te siklijol e chavo/chej : te dzanel te lakijarel/ramosarel Te dzanel te vakijarel ? Ande save situacie ?

4- Te oven instrumentija pal i metodologia : (metodura pal o siklijavipen) :

- gillija, kaj te ginel pes, pustika, video..., materialura pal i kultura vash o vever grupe thaj o vever/diferentna nasionaliteta (etnomuzikologia)

- te asaterel pes katar o verver dialektura thaj te fulel pes diferentno and-o chibija.

O LACHE PRAKTIKE

EURROM : i integracia e Romane kulturake and-i Edukacia

Calin Rus (Roumanie)

Projekto COMENIUS (1998 – 2001)- Roumanie – France – Espagne – Slovaquie.

Cordinatori: O Interkulturalno Instituti and-i Timishoara.

Methodologia

- Soske

I shkola si jekh tan savo o romane chave ni prindzaren. O relatie i familija – shkola.

Marginalizacia e Romenge and-i shkola. Verver/diferentna situacie po evroputno niveli.

- Teorija

Konstruktivno thaj interkulturalno pedagogika

- Principura vash i metodologia

Relacia: mashkar o chave, mashkr o chave thaj i realiteta sosialno-kulturalno; mashkar o chave thaj so dzanen. Transversalno buti (zorale edukaciake aktiviteija); dikhindor i realiteta thaj i romani kultura po lokalno niveli.

Te zorijarel pes i kulturalno identiteta pash o romane chave thaj o interkulturalno relatie te oven lache.

O gido EURROM

- Struktura and-o pedagogka modelura :

Jekh modulo kerel propozicia pal jekh sxema savi si:

Prezentacia pal i tema thaj prezentacie katar o chave

Te rodel pes maj but informacia katar o chave

Sinteza katar i informacia

Organizacia thaj realizacia tar o produkti

Gindipen pal o siklijavipen

Jekh modulo sikavel :

Argumentacia

Objektivura (so sikljiol pes, sar te kerel pes, sar te inkijarel pes)

Propozicia pal i buti vash i metoda

Propozicia sar te kerel pes plani e vaxteske/vrijama thaj o aktivitetija

Propozicia pal o verver/diferentna versie katar i aktiviteti

Te ovel palutno lil savo te del maj but informacia thaj te sikavel i buti and-i praktika.

- Prezentacia vash o pedagogka module

Desh propozicie vash o pedagogka module : journali, vakijaripen pal o dzivdipen, shkolaki korespondencia, lokalno istorija, o traio, o tradicionalna butija, i romani chib, e romengi tradicia, i kris, i paramise.

Akala pedagogka modelura :

Keren pes ko verver/nivelura katar o indentiteti.

Te sikavel pes chaches i romani lokalno realiteta sar jekh edukaziako resursi.

Leski relacia e avere siklijavipnasa and-i shkola so kerel pes and-i cikni shkola (drabaripen, vakijaripen, lakijaripen/ramosaripen, artistikane butija, matematika thaj aver.).

Te dzanel pes/ sar te kerel pes/sar te oves; praktikano agor savo te del posibiliteta e romane chaven thaj e gadzen te keren buti khetanes.

Te kerel pes aijal kaj te ovel adaptacia and-o verver soziokulturalna kontextura.

I formacia EURROM

- Kursura pal i formacia savi dzal savi ni achavel akzenti pal i mashkarutni formacia thaj analiza ko praktike, te ovel ekilibro mashkar so te gindisarel pes thaj i informacia katar o pushiba vash o roma, te axaljiovel pes i buti vash i metodologia.
- Integracia e siklijarnenge and-i formacia
- Kursura and-i “on –line” interaktivna (mangel pes?)
- Kursura Komenus (?)

O Centro pal o Romane siklijavimata – o Centro pal i Interkulturalno Edukacia

Petra Morvayova (République Tchèque)

O Centro pal o Romane siklijavimata thaj o Centro pal i Interkulturalno Edukacia pakijan soske ka azutisaren pumare dzanglipnasa thaj pumare experiençasa e studentonen thaj pakijan soske lengere propozicie ka vazden maj opre e studentonen. Akala bersha ande lengi buti von dikhle sar te vazden maj but o dzanglipen e siklijavnengo, thaj odolestar kerde but seminarija pal o Roma kaj te shaj te ovel jekh interkulturalno edukacia.

I demografikani situacia and-o regioni Usti nad Labem si but partikularno thaj but katar o romane chave ande akava regioni silen problemi katar jekh sosialno chudipen katar i shkola.

Odolestar o siklijavne silen problemura kana trobun te keren buti akale chavençar. Si jekh negativno dikhipen opral akala chave. I buti ande amaro Centro si ande duj oblaste/avlina pal o manusha save si sosialno chude.

Jekh siklijavipen and-o normalna kursura

- Jekh teorikano aspekti : informacia vash i Romani minoriteta, so sasas maj anglal thaj i aktualno situacia.
- Jekh praktikano aspekti: te dzal pes and-i klasa thaj te sikavel pes
 - direktno po than
 - and- o organizacie save keren buti kaj te parujen i situacia
 - and-e edukaciake institucie.

Akale kursonençar, amen kamas te sikavas i realno/chachutni situacia e chavengi anglal lengere profesorija, te dzanen o profesorija opral soste te inkijaren maj but. O chave save train ande akala tema keren so dikhen katar o avera thaj akaja situacia dzan generacia pal generacia. But katar o Romane chave dzan and-o spezialna shkole thaj ni sikljion laches, ni keren pumare devoarija thaj but lendar piren po drom, thaj, si vi chave save ni dzan ki shkola.

Konik katar o familie ni azutil len thaj ni del len motivacia kaj te dzan ki shkola thaj te sikljion.

I ideija si kaj lengo sosialno niveli si tele thaj aijal del pes ko chave.

Maj dur katar i familija thaj katar o sozialno kontexti amen dikhas te das posibilitea te azutisaras ande akala tema.

Si pashes, saranda studentura save sikljion regularno thaj pinda save sikljion pal jekh dopash programa, akala studentura silen regularna kursura.

O azutipen, e studentonenge and- e gasave tema save si sozialno chude

Keren pes vizite and-o semestri, thaj pal odova von keren propozicie kaj te oven opsionalna kursura and-o Centro pal o Romane siklijavimata. O kursi ko tereni si kerdo khetanes e « People in Need Association » katar o Centro and-i Mati-ni Street, jekh regioni ande saveste si but pari i sozialno situacia, si pashes 100% manusha bi butijako so maj but lendar si Roma, thaj si jekh sektori ande saveste isi but sozialna problemura.

Manusha kon keren buti and-o centro dzan ko tereni thaj azutisaren e manushen, keren jekh sozialno buti kaj te shaj te azutisaren o kritikane situacie (problemura vash i nasionaliteta, vash i sastimanski siguracia, kaj te dzal pes and-i shkola, and-o konfliktura mashkar o familie, kaj te irisaren love...).

Von dikhen te keren bi aktivitetija, kaj te shaj te keren o manusha kana naj so te keren, akala aktivitetija keren pes kaj te azutisaren e manushen saven silen problemura.

Te keren pes butija, te den pes posibilitea kaj te oven neve sozialna kontaktura, te keren pes komparacie katar o experencie, i buti, e avere populacieŋar azutisarel te vazdel pes o morali e manushengo, kaj te gindisaren kaj te ovel len maj lacho trajjo thaj vi te parunen pes e edukaciake praktike.

O Manush kon keren sozialno buti po tereni : jekh staganti thaj manusha kon keren bi lovengo buti, den vaxti thaj edukaciake aktiviteija e chaven and-o Centro « low-threshold », i sozialno buti e manushenge kon keren ko tereni trobul silas orientacia :

- kaj te dzan o chave and-i shkola : o manush kon kerel sozialno buti kerel e chavesa/cheijasa saven silen problemura thaj ni dzan ki shkola, vakijarel pes familiasa kaj te shaj te lachardol i situacia.

- Kaj te keren o chaven pumare devoarija khere : o manush kon keren i sozialno buti azutisarel i familija, si manusha kon keren bi lovengo buti kaj te azutin e chaven save nashti te naken i klasa kaj te dzan maj opre.

- Perspektiva and-o siklijavipen thaj exersiso e chavenge : o manush kon keren sozialno buti keren buti e familiençar kaj te dikhen te bichalen pumare chaven te dzan maj opre, thaj azutin e chaven kon si and-o spezializirana shkoliya kaj te shaj te paroven thaj te dzan and-i normalno shkola.

Graz : o pedagogko proekti RomBase

Ursula Glaeser (Autriche)

RomBase o love dine pes/avile katar i Evroputni Unia, Komenus C2, i generalno Konsulese and-o Austria thaj o federalno ministeri and-i Austrija.

O anglutno obektivi akale proektosko si te azutil i marginalno thaj i sozialno situacia vash o Roma thaj o Sinte, te ovel maj lachi informacia and-o didaktikane materialura vash o Roma.

RomBase siles :

- RomaData : jekh enziklopedia katar i informacia vash o roma thaj si informacia thaj i teorija vash i romani chib.
- RomGames : kelimata and-o komputeri pe verver/diferentna romane dialektura, thaj si vi jekh kelipen ande saveste si pushiba pala so si xramosardo and-o RomBase
- RomPed si jekh gido ande saveste si module vash i formacia e mediatorenge thaj e siklijavnenge roma.
- RomBase Média filmura, thaj CD, pustika, thaj aver... save sar te dikhen pes sar maj but informacia kon kamel te dzanel maj but.

Module vash i formacia thaj pedagogika RomBase

O maj anglutno moduli del jekh generalno dikhipen vash o maj vazne teme save si and-i RomData, kaj te penel avere lafençar: alava thaj akharipen, istorija, i akanutni situacia, etnologia, muzika, chib, negativna vakijarimata.

O duito moduli del maj but informacia thaj detailura pal o teme save si and-o maj anglutno moduli; dikhindor o interesura thaj so trobul « te mothovel pes but », bi pare teme shaj te oven alosarde.

Introdukcija te dzanel pes sar te kerel pes buti and-i RomData
Spezifikani informacia vash o profesorija te dzanen o didaktikano
transferi, o rodipen, sar te keren buti e materialesa and-i mediateka,
literatura.

Pedagogikano Gido RomBase (te ovel e manushenge kon keren
formacia thaj and-i mediateka) :

Xarne artiklura kaj te den maj anglutni informacia vash o maj
importantna teme and-o RomData (te dikhel pes maj opre)

Materiali : mothovel pes sosi and-i mediateka, vakijaripen (thaj
evaluacie) vash o spezifikane materialura Idee thaj propozicia pal o
siklijavipen.

Savi literatura te dikhel pes thaj jurnalura (save naj savore and-i
mediateka), adresura, internet, thaj Romane organizacie).

Mediatikano materiali and-o RomBase

Filmura : dokumentalna (Kolokost, akanutni situacia e Romengi),
lunga kinura (Sidonie, Latcho Drom), filmo (pal i istorija jekhe romane
dzuvlijake).

CD thaj CD romane : muzika, fotografie, dokumentura, kelimata kaj te
siklijol pes i chib Pustika : generalna teme (o Roma and-i Austria,
Sosi i romani chib ?) paramise, romanura, autobiografie, examplura
katar didaktikane materiali) Gido (te dikhel pes maj opre) I formacia
pal i distancia e siklijarnenge.

O KNED sokerel vas o siklijavipen e Romane thaj e Pirutne chavengo

Elisabeth Clanet (France)

I rezolucia katar o 22 mai 1989, mothovel soske i promocia « kaj te
kerel pes experimenti pal o siklijavipen and-i distancia, savi shaj maj
laches te azutisarel e manushen save si pirutne... ». Ande akava
kadro tovda o Ministeri vash i Edukacia o nazionalno Centri vash i
edukacia and-i distancia (KNED) and-o bersh 1992, putarda jekh
posti kaj te shaj te azutisarel pes te ovel edukacia and-i distancia e
Pirutne manushenge. Akava posti inkijarel pes katar o instituto Ruen
(niveli mashkarutni shkola, kolegi) thaj kerda pes kaj te azutil e
chaven katar o 12 dzi ko 16 bersh save silen problemura and-i shkola
kaj te shaj te vazden pumaro niveli, thaj te shaj te siklijoven pal i
distancia and-o generalna klasura and-o kolegi. Katar o bersh
2002/2003, o manush kon kerel buti ande akava posti trobul te kerel

jekh lachi kordinacia mashkar o verver/diferentna akcie and-o aver institutura KNED save dikhen te azutisaren gasave manushen, save agvives si xramosarde ofizialno and-o KNED thaj save trobul te oven len obligacia te sikljion akala manusha (chave/cheija) si 6 000.

O KNED trobul and-o bersha kaj aven te dikhel maj lache i realiteta thaj te lel and-i godi, i chachutni realiteta ande savijate arakhadon akala terne : piripen, naj shkola e familien, i mizerija and-o karavane, te keren pes formacia save te azutisaren e manushen te dzanen te keren buti e neve texnologiençar, internet, thaj te dzanen so maj but sar te bichalen o lila pal i posta, soske o familien but piren thaj ni beshen po tan.

Akala chave trobul te dzan ki shkola kana piren po tana, thaj te shaj te ovel len jekh azutipen pal i metodoliga, te oven len aksesi and-o internet, thaj te shaj te ovel len jekh lacho siklijavipen thaj te oven normalna manusha.

Informacia/formacia e manushenge kon keren buti and-o Kned

Pashe 1 200 manusha siklijavne thaj manusha kon keren buti and-i administracia (sherotne pal i formacia, thaj pal o siklijavipen, save resen e manushen, and-o servizi kaj keren pes o lila) akala manusha avgives keren buti pal o siklijavipen e Pirutne Chavengo. Kerel pes lenge jekh formacia and-e but konferencie thaj pal o PowerPoint, kaj te shaj te dzanen maj lache i realiteta thaj i diversiteta e Romengi thaj e Pirutne Romengi. Ka kerel pes jekh cikni broshura akana thaj ka bichalel pes savore manushenge kon keren buti pal o korekcia, i broshura ka sikavel pes pal o internet.

O moduli « Piripnaske kulture »

I Resolucia katar o bersh 1989 mothovel « te lel pes and-i godi i istorija, i kultura, thaj i chib e Romengi thaj e Pirutne romengi... » Kajekh bersh pal odova i Rekomandacia 2000(4) katar e Ministerengo Komiteti katar o tema membrura and-o Evropako Konsilo vi ande late mothovel pes kaj te trobul te « tovel pes i istorija thaj e Romengi Kultura and-o pedagogka materialura...» O Institut Ruen siles module ande savende o chaven saven silen inskripcia shaj te sikljion istorikane thaj kulturake aspektura e diferentone grupenge (Manusha kon piren te biknen, kon keren pamuko, Sinte, lenish) thaj vi Roma save ni piren kon beshen po tan (Roma thaj Kale).

O interkulturalno putaripen

Mariano Lopez Oliver (Espagne)

O objektivura

O generalno objektivo e proektosko Intercultur@net si te del o instrumentija saven shaj te azutisaren o problemi mashkar o verver/diferentna kultura and-o klasura, te vazdel o axakijaripen mashkar o verver/diferentna kultura e edukaciasa (o chave/cheija, o terne thaj o familie te ovel len intergacia andre) akava te kerel pes e neve texnologiençar vash i informacia thaj i komunikacia.

Katar kava globalno objektivi inklen o spezifikane objektivura save si:

- Te ovel o koncepti vash i interkultura andre te ovel les adaptacia kaj te shaj te azutisarel pes and-o verver/diferentna kulture
- Te ovel formacia pal o profesorija kaj te shaj te fulen andre o koncepti sar « sar te kerel pes » thaj te shaj te lokijaren pumari buti e chavençar save aven avrijal, save si emigrantura thaj e romane chavençar
- Te mothovel pes e ternenge kaj te trobul te akceptuirinen thaj te prindzaren e ternen kon si emigrantura thaj e romen, sar jekh otonomno komuniteta
- Te ovel jekh sar forumi kon te del posibiliteta te mothoven pes o verver gindura, experience jekhe avereste andi sasti edukaciaki komuniteta
- Te del pes jekh baza ande savijate te ovel didaktikano materiali vash i interkulturaliteta, akava te kerel pes pal o interesura e manushenge thaj save bibliografikane materialura isi
- Te azutisarel pes te kerel pes didaktikano materiali vash i multimedia akave te ovel kerdo vas i interkulturaliteta thaj i interaktivo difuzia
- Te mothovel pes e manushenge thaj e manshenge kon keren buti pal i Edukacia te keren buti e neve texnologiençar vash i informacia thaj i komunikacia I interkulturalno programa pal o internet silas 4 akciake linie:
- Kursura thaj butijake grupe save te keren buti pal i distancia, thaj o profesorija te azutisaren pal i orientacia
- Interaktivo forumi vash i kulturalno diversiteta ande edukaciaki sistema
- Te oven akcie karing/mamuj o rasizmi, i xsenofobia e chavenge kon sikljion and-i mashkarutni shkola
- Seminarura, kongresura, thaj publikacie.

Butijaki metodologija

E butijaki metodologija kerel pes katar o aktiviteija, dikhen pes o aktiviteija save keren pes (butijake grupe, kursura pal i distancia, forumi, biblioteka) thaj vi o xarakteristike save toven pes khetanes. Savore akcie save keren pes si pala lende explikacia thaj vakijaripen. O aspektura pal i metodologija si :

- Telematika : sar te kerel pes buti and-o internet, sar jekh elementi savo azutisarel amen te pashijaras amen kanikasa ande jekh momenti, akava si o kadro ande saveste fulen o metodologikane xarakteristike e proektoske
- Putaripen : akava naj jekh pando proekti, a si jekh « modus operandi », jekh butijaki forma savi del o intrumentija e palutne generacia te kerel buti and-o koncepti vash i interkultura and-o trajjo.

Ande akaija mexanika shaj te inkljion neve butija, neve forme, neve ideija, neve komunikacie, save shaj te aven katar o Komiteti kon del gindura vaj katar o diferentna/verver forme saven silen partisipacia :

- Praktika : o partisipantura ka keren buti pal o proekto ; ka ovel len partisipacia and-o debati and-o diskusie, and- e butijake grupe, thaj aver... .
- Lenge, ka oven aktiviteija sar, kaj te kerel pes didaktikano materiali (e gupençar kon keren buti), jekh didaktikano materiali vas jekh tema (kursura pal i formacia), te keren pes dokumentija (forumi pal o diskisie) thaj aver.. .
- But disipline : te kiden pes savore xarakteristike khetanes thaj lendar te kerel pes definicia pal jekh xakeri bute disiplinençar, savo ka del posibiliteta te vakijarel pes pal i interkulturaliteta savi ka ovel katar verver/diferentna didaktikane thaj soziokulturakna avlina/oblaste.

Jekh grupa manushendar katar e edukaciako ekipi/personali kon te keren buti khetanes- o muvmento « R » (Hnuti R)
Jaroslav Balvin (République Tchèque)

Leski cikni istorija

Akava muvmento « R » katar o Koperativna Shkole kerda pes pal i iniaziativa katar o Siklijavipen pal i Romani kultura and-o Universtiteti Jan Evangelista Purkyne and-o Usti nad Labem ko 21 marto and-o bersh 1992. Kana kerdilo o muvmento, 18 shkole sasas andre. Katar o bersh 1995 akava muvmento R prindzarda pes sar jekh asoziaa e manushenge.

I akanutni/aktualno situacia

O manush kon vakijarel, kon del duma, gindisarel soske o muvmento/miskipen « R » e koperaziasa e shkolençar si jekh originalno tchexsko azutipen, kaj te kerel pes buti pal o problemura vash i edukacia thaj o siklijavipen e Romengo and-o evroputno kontexti.

Akava muvmento dikhel te kidel o manushikane tradicie katar o them thaj i pedagogika katar o them (J. A. Komensky, Frantisek Stampach, Premysl Pitter thaj aver) e manushençar kon keren i reforma and-i pedagogika po evroputno niveli (Waldorf School, Jena Plan, Mouvement Freinet, thaj aver...).

O muvmento « R » siles baro interesi kaj te kerel pes jekh drakin (mrega) pal e romane chavengo siklijavipen po evroputno niveli. Odolestar i iniaziativa katar o Centro pal o Romane Rodimata and-o Parizo si mishto avilo thaj amen kamas te ovas andre and-i mrega amare organizaçiasa o muvmento « R ».

O prinzipalna objektivura pala savende amen trobul te das amari zor

Te ovel introdukcia, te oven neve metodura and-e shkolaki praktika.
Te ovel respekti thaj vazdel pes i Romani kultura and-o shkole, sar jekh kotor katar i kultura e themeski a te na ovel rigate.
Te vazden pes mutlikulturalna butija saven te ovel len repsekti e relaçiençar and-o globalno edukacia.
Te vazdel pes i Romani identiteta.

Te zorijarel pes jekh etnikani edukacia savore chavenge katar verver/diferentna etnikane grupe sarkaj si i sozialno pedagogika e themeski thaj o reformatori Premysl Pitter.

O objektivura and-o vaxti/vrijama kaj avel

And-o bersh o movmento R ande leste sasas 44 shkole. And-o bersh 2003, ande leste fuliste pashe 300 shkole thaj dopash katar o manusha kon si andre si romane asistentura. Von kerde peske pumari asoziazia thaj keren buti khetanes e movmentosa R. Sako jekh shkola sila jekh membri R, akava manush siles azutipen savorenge, thaj lesko azipen si vi and-i metoda, vi and-i buti, vi and-o neve prozesura savore chavenge kon sikljion thaj vi e romenge.

So shaj te ovel amen and-o vaxti/ vrijama kaj avel

Te vazdas « instrukcia kaj te ovel maj lacho shukar dzivdipen/traio »
Te vazdas o teatro and- e jekh themutnipen ande saveste si but kulture

Te zorijaras o etnikane relacie, akava te kerel pes kelipnasa and-o etnikane situacie

Te zorijaras o butija saven den respekta pal i Romani kultura

Te zorijaras i romani muzika, katar o naturalna relacie e Romenge thaj lengi kultura savi silen pal i muzika

Te keras koperacia e Institutososa pal i Filosofia e chavenge and-o Graz, and-i Austria, thaj te sikavas e siklijarnenge e „Filosofiasa e chavenge“ LES GIMES, akava te kerel pes kaj te lel pes E Romane kulturake etnikane thaj filosofikane barvalipnasa.

E sikijarnengi Asoziazia e Romençar

(Asociación de Enseñantes con Gitanos – Xavier Lluch (Espagne)

Amari asoziazia si kerdi katar o profesoriya katar i cikni, mashkarutni shkola thaj vi katar o manusha kon keren sozialo buti. Maj but katar o manusha si profesoriya and-i cikni shkola.

O membrura and-i asoziazia si vi Roma vi Gadze. O Roma si minoriteta, ama jekh minoriteta savi silas importancia/vaznipen e manushenge kon si gadze. Akaija asoziazia silas 25 bersh istorija, naj las buti e politikasa, thaj e politikane organizaziençar thaj vi o sindikatora, voj si korkori. O prinzipalno objektivi e asoziaziaiko si te azutisarel i sozialno buti thaj i edukacia e romenge.

O aver objektivura amare asoziaziake si :

- Te oven givesenge butija kaj te kerel pes formacia e profesorenghe thaj e manushenge kon keren sozjalno buti. Sakon bersh keras jekh kongresi ande jekh foro and-i Ispania thaj aven pashe 150/200 manusha.
- Keren publikacie, ande savende mothovel pes o gindo, so gindisarel i asoziazia pal o publikane situacie, saven si bilache e romenge thaj o aver kulturalna minoriteija (si jekh edizia katar 3, 4 buletine sakon bersh).
- I kritikani partisipacia and-e edukaciake administracie
- O inkijaripen jekhe Centrosko ande saveste si edukaciake materialura vash i interkulturalno edukacia, istorija, thaj i Kultura e Romengi.

I mrega/drakin katar o siklijarne and-i Irlandia save keren buti pal i edukacia e Pirutnenge

Owen Mac Carthy (Irlande)

O manush kon vakere sikavel chaven saven piren, kon ni beshen pe jekh tan. Vov kerel buti pal o siklijavipen thaj pal i formacia and-i interkulturalno edukacia. Le siles vi tan and-i interkulturalno edukacia savi sikavel pes generalno and-i shkola.

O manusha kon si piritne and-i Irlandia

25 000 dzi ko 30 000 manusha kon piren.

I maj bari etnikani minoriteta (0, 5 % katar i generalno populacia).

Si cikno nombri katar o manusha roma kon avile akana save si emigrantura.

O manusha kon si pirutne and-i shkola

Dzi kon bersh 1960, o manusha kon si Pirutne sasas avrijal katar e edukaciaki sistema.

O manusha kon si pirutne dzan ki shkola numaj duj trin kurke –sode te keren i devlikani preparacia. Katar o bersh 60, inklisti i ofizialno prioritetija kaj te kerel pes xramosaripen and-i shkola.

Jekh sukse and-i cikni shkola, maj laches and-i mashkarutni, thaj jekh impakto and-i mashkarutni shkola. Nashti te penel pes vadze soske e edukaciake rezultatija si jekh suskeso. Trobul te roden pes thaj te dikhen pes palem o strukture save azutisaren po tan.

Struktura pal e edukziako azutipen:

Jekh reprezentanto katar i Nazionalno Edukacia e Pirutnenge.

40 manusha kon sikaven/ kon piren e manushençar kon si pirutne (si manusha kon keren sozjalno buti thaj edukatorija – lengi maj vazni funkzia si te keren i relacia mashkar i shkola thaj i familia.

460 siklijarne/ tana e manushenge kon si Pirutne – 1 siklijarno 20 chavenge save dzan ki shkola.

Organizacie e siklijarnenge

- Asoziazia e siklijarnenge kon sikaven e Pirutne manushen (na kerel buti katar o bersh 2001)
- Problemi : naj zoralipen and-e jekh cikni grupa – mashkar o butija saven trobun thaj VTs thaj RTs.
- Ofizialno azutipen, chororo ama si kaj te sikavel i responsabiliteta thaj o angagimenti savo siles e Edukaciako Departamenti pal o manusha kon si Pirutne.
- Angagimeni katar i Unia e siklijarnengi thaj i profesionalno Asoziazia, silen koperacia mashkar lende e sindikatonençar thaj e profesionalnone asoziençar vash e edukaciake pushiba.
- Nazionalno Irlandsko Organizacia e Siklijarnenge (sindikati).
- Irlandsko Asoziazia katar o siklijarne save keren buti pal i Spezializirano Edukacia
 - (profesionalno asoziazia).
- Naj centralno struktura savi te ovel numaj e manushenge kon si Pirutne.

IATSE (Irlansko Asoziazia e siklijarnenge vash i Spezializirano Edukacia)

Profesionalno vazdipen thaj zorijaripen and-o savore regionura kate sasas « spezializirano » and-o bersh 70 akava kerda pes. O praktike vash i intergacia save maj anglal akharenas pes « spezializirime » and-e but regionura, o profesionalno angagimenti thaj responsabiliteta achilo.

I buti and-i asoziazia

Regularno buti vash i profesionalno formacia. Jekh fora/drom and-o bersh internasionalo konferencia thaj vi regionalna konferencie.

Konferencie save keren pes pal o diferentna/verver interesura: o Manusha kon si pirutne thaj o pushibe vash i interkulturaliteta jekh aspekti and-o siklijavipen.

Profesionalno jurnali REACH (Dublin). Artiklura vash i situacia thaj konsultaciake dokumentora.

O manusha kon si pirutne thaj i interkulturalno buti :

O interkulturalno : 10 chasura siklijavipen and-o panch kurke, vash i interkulturalno edukacia, naj maj but love. Konsultacie e averençar, siklijarne thaj organizacie pal o minoritetija.

Importanto kontribucia pal o rodipen thaj i produkcia palo dokumentija kaj te den konsultacie :

- Edukacia but manushenge
- Propozicie vash i interkulturalno edukacia e Nazionalnone planesa karing/mamuj o Rasizmi.
- Propozicie and-o Nasionalno Konsilo pal o Programme thaj o Evaluacia pal o siklijavipen thaj o teme save si andre

O limite e organizaciake

I organizacia si volontaro/manusha kon keren buti pumare ilesa – naj soro gives butiake thaj manusha kon te keren buti dopash gives.

O Manusha kon si pirutne – numaj ande jekh regioni naj korkore katar o reprezentantura katar o Komiteti numaj ande akava regioni.

O love (buti pal o rodipen, kaj te ovel mrega, te keren pes kursura thaj i iniziativa pal o vazdipen thaj o zorijaripen).

I nazionalno dar vash o organizmura save si and- i mrega thaj o profesonalno zorijaripen

Naj zorale strukture save te len e manushen kon si profesionalna thaj o organizacie save si pal o minoriteija. Bariera mashkar i administracia (politika) thaj o verver/diferentna nivelura and-o institucie akademija thaj praktika – zorijarde so maj but po evroputno niveli katar i organizacia ulavdi katar o programe Sokrat thaj Erasmus.

KONTAKTURA:

Conseil de l'Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
Direction générale IV (Education, culture et patrimoine,
jeunesse et sport)
Division de la Dimension Européenne de l'Education
aurora.ailincai@coe.int

[http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-
operation/education/Roma-Gypsy_children/](http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Roma-Gypsy_children/)

O kondicie ande savende dzivisaren o Roma si but bilache. Ande lengere relacie e averençar vor si buteder chude avrijal, thaj akava chudipen si jekh fundavno elementi. Sa akala butija anen sig o konfliktura, thaj odolestar o Roma arakhadon ande jekh situacia ande savijate naj len sekuriteta, nashti te dzaivisaren laches thaj normalno.

O rezultatura and-i shkola dikhen pes, vi o analphabetizmo (bi siklijavipen) si jekh pharo handikapo, bari dukh ande jekh dzivdipen ande saveste trobul te xramosarel pes thaj te dzanel pes. O avnutnipen (o vaxti kaj avel) e Romenge zavisinel katar lengere chavengi shkola thaj katar lengi edukacia. Jekh aktivno adaptacia and-o traio, andi sozjalno thaj ekonomikani avlin (oblast), shaj te kerel pes thaj achel kana len pes, sikljion pes o elementura save si fundavne (bazikane) kaj te shaj te axaljiovel pes jekh realiteta savi paruvdjiol. And- i kulturalno oblast (avlin) akala elementura shaj te oven sar instrumentija e manushenge kon kamen te inkijaren, te na xasaren thaj te zorijaren jekh originalno identiteta.

Si jekh politikano mangipen kaj te stopisarel pes akaija situacia, akava sikavel pes katar i Rekomandacia n° R (2000)4 katar e Ministerengo Komiteti and-o Evropako Konsilo kerdi karing o Thema membrura vas e Romane chavengi Edukacia and-i Evropa.

Maj anglal kaj te kerel pes i realizacia vas i Rekomandacia (2000)4, kerda pes jekh proekti katar o bersh 2001 savo kerel propozicia vas **konkretna akcie** thaj sikavel o Politikano manglipen katar o Ministerija vas i Edukacia, te keren pes seminarija vas i formacia vas e edukaciako personali pal o spesifikane teme, kidimatura katar o expertura vas i Romani istoria thaj kultura, kaj te shaj te kerel pes definica vas o module pal o siklijavipen, thaj te kerel pes pedagogko materiali.

O maj shukaripen thaj originalo vareso si kaj i grupa katar o expertura save keren buti pal i realizacia vas o proekti si Roma thaj von keren aktivno buti thaj len kotor ande savore faze thaj etapura vas i realizacia e proektoske, akava kerel pes khetanes e averençar so maj but o ministerija vas i Edukacia – vi e dikimnasa katar o Evropako Konsilo.

E butiençar save keren pes and-o proekti, kordinacia, evaluacia vas i informacia thaj formacia dikhel pes sar te keren pes maj lache thaj sar te ovel maj lachi adaptacia e programenge save si kerde. Odolestar trobul te azutisaren pes o **nazionalna inisiative kaj te toven pes neve butija, thaj azutisaren pes o neve butija** save si o maj zorale thaj save dikhen sar maj laches te azutisaren pes o Roma thaj sar maj lokeste te kerel pes i integracia e Romengi and-i generalno edukaciaki sistema.

O proekto dikhel vi te **del posibilitea, instrumentija** e Romen te ovel len partisipacia and-o politike save keren pes lenge.